

Mövcud fakt və reallıq ondan ibarətdir ki, hər hansı çoqrafi ərazidə müxtəlif xalqların nümayəndələri, etnos yaşayırsa, deməli, o ərazidəki yer-yurd adları da məhz həmin etnosun adı ilə bağlı olacaqdır. Bu baxımdan da Qərbi Azərbaycanda -indiki Ermənistən adlanan ərazidə bütün dağ, dərə, düzənlilik adları, yaşayış məntəqələri, çay, göl adları toponimlərin hamısı türk mənşəlidir. Belə ki, qədim dövrdən bu torpaqlar Azərbaycanın tərkib hissəsi olmuş və burada yaşayan əhalisi türksoylu olmuşdur.

Ermənilər və "Ermənistən" anlayışı haqda məlumatə göre, Azərbaycan dilində "Ermənistən" sözü 1921-ci ildə Sovet Rusiyasının İrəvan quberniyası ərazisində yaratdığı dövlətin (ve ölkənin) adıdır. Ondan əvvəl "Ermənistən" adı məlum deyil (B. Budaqov, Q. Qeybulayev). Ermənistənda türk mənşeli toponimlərin izahlı lügəti. Bakı, 1998, s. 19). Lakin tarixən "erməni" etnonimi ermənilərin özünü adlandırmış olan "hay" etnonimi ilə üst-üstə düşmür. Haylar Ərməniyyədə - indiki Ermənistən ərazisində heç vaxt etnik çoxluq təşkil etməmişdir. Ermənilərin Ermənistən adlandırdıqları "Hayastan" adı ötən əsrin 20-ci illərində yaranmışdır.

Tarixdə qeyd edilir ki, ermənilərin əcdadları e.e. XII-VII əsrlər arasında Balkan yarımadasından gələrək Kiçik Asiyənin şərqində, e.e. XIV əsrden məlum olan Hayasa və Arm əyalətlərində məskunlaşdırılar. Urartunun hökmətlərindən IX əsrə Şərqi Anadoluda Van gölü ərazisində yaranmış bu iki əyaləti de işğal etmişdir. XV əsrin ikinci yarısından etibarən Eçmiədzin kilsəsi həmin mülkləri müxtəlif vasitələrə azərbaycanlılardan almağa nail oldular.

1826-1828-ci illərdə İrəvan xanlığı ərazisində 1000-ə yaxın azərbaycanlı kəndi dağılmışdır

1747-ci ildə Nadir şahın ölümündən sonra, xanlıqların yarandığı dövrde İrəvan mahalını Hüseynəli xan idare edirdi. 1410-cu ildən 1828-ci ildək İrəvan xanlığını idare edən 49 türk-azərbaycanlının adı Hovanis Şahxatunun tərtib etdiyi siyahıda öz əksini tapmışdır (Azərbaycan tarixi. Bakı, 1994). Fransız misioneri Izriut Monye İrəvanda olanda əhalini siyahıya alarkən qeyd etmişdir ki, XVII əsrin ikinci yarısında İrəvanda yaşayan 4 min nəfər əhalinin cəmi 456 nəfəri ermənidir.

1827-ci ildə rus qoşunları İrəvan qalasını işğal edərək burada əhalinin 84 faizini azərbaycanlılar təşkil edirdi. Qalan 16 faizi isə "boşa" adlanan xristian qaraçılarından, assorilər dən, yezidi kürdlərden digər milletlərdən ibarət olub. 1829-cu il Ədirne müqaviləsindən sonra keşf Baqratunun başçılığı ilə Ərzurumdan, Qarsdan 90 min erməni İrəvana Qafqazın başqa ərazilərinə getirilərək Qərbi Azərbaycan ərazilərində yerləşdirildi. 1828-ci ildə yazında isə Qribəyedovun rəhbərliyi ilə 50 min erməni Təbrizdən, Xoydan və b. ərazilərdən köçürüldüb Qarabağda, Göycə mahalında yerləşdi. Bu na qarşı səsini ucaldan azərbaycanlılar cəzalandırıldılar. 1826-1828-ci illərdə İrəvan xanlığı ərazisində 420-yə qədər azərbaycanlı kəndi dağıldı, bir çox kəndlərin adı xəritədən silindi. 1905-1920-ci illərdə indiki Ermənistən ərazisində 1000-ə yaxın azərbaycanlı kəndi vira edilmiş, əhalisi soyqırma məruz qalmışdır.

1918-ci ildə martına qədər İrəvan quberniyasında 198 kənd, 1919-cu ildən son iki ayı ərzində Üçkilsə (Eçmiədzin) və Sürmeli qəzalarında 34 kənd, İrəvan qəzasında Zəngibasarın başqa bütün azərbaycanlı kəndləri talan olunmuş, dağılmış və yandırılmışdır. Ermənilər 1918-1920-ci illərdə ADR-in tərkibində olan Zəngəzur, Göycə, Dərələyəz, Qaraqoyunu mahallarını, eləcə də bir sıra başqa əraziləri zorla öz torpaqlarına qatmaqla 29,8 min. kv. km-lük qondarma "Ermenistan dövləti"nə nail oldular. 1920-ci ildə bu torpaqlara yiyələnən ermənilər 1921-ci ildə Dağlıq Qarabağ da Ermənistənə birləşdirmək istədilər. Onların belə fəallığına Nəriman Nərimanov mane oldu. Təkçə 1935-ci ildən 1988-ci ildən avqustuna qədər Ermənistən Ali Sovetinin müxtəlif fərmanları ilə bu ərazide olan 994 yaşayış məntəqəsindən 517 azərbaycanlı yaşayış məntəqəsinin adı dəyişdirilmişdir. Ali Sovetin fərmani əsasında

"Erməni" etnonimi "hay" etnonimi ilə üst-üstə düşmür

addəyişmə əməliyyatı 1935, 1938-39, 1940, 1946, 1950, 1957, 1962, 1967, 1969, 1977-78, 1980-ci illərdə düşüñülmüş şəkildə həyata keçirilmişdir.

Ermənilərin Bakıda yerləşdirilməsinə cəhdlər edilmişdir

Azərbaycan SSR XKS-in 20 yanvar 1940-ci ildə 57 sayılı qərarına əsasən, təkçə 1940-ci ildən üç ayı ərzində Azərbaycana yalnız RSFSR-dən 3370 nəfər "fehə qüvvəsi" adı altında köçürülrək Bakıda iş və mənzillə təmin olunmuşdur. SSRİ XKS nəzdində iqtisadiyyat şurasının sədri A. Mikoyanın xüsusi canfəşanlığı ve tapşırığı ilə 3370 nəfərdən 3220-si respublika əhəmiyyətli təsərrüfat idarələrində "əsasən rehbər vəzifələrə təyin edilmişdir".

A. Mikoyanın razılığı əsasında Bakıda yaradılmış köçürülmə şöbəsinə başçılıq edən N. Mirzoyan fürsəti əldən verməyərək "əzabkeş", "başı min bir belələr çəkmiş" ermənilərin de Bakıda mənzil və işlə təmin edilməsinə əlverişli şərait yaratmışdır. Fəaliyyət göstərən şöbə 1940-ci ildən ikinci rübündə DQMVi-dən 1440 ermənin Bakıya köçürülməsinə şərait yaratdı. Həmin illərdə Azərbaycanın şəhər, qəsəbə, rayon və kəndlərindən Bakıda qeydiyyata düşmək dövlət səviyyəsində qadağan olunmuşdu.

A. Mikoyanın göndərdiyi məktuba əsasən 1941-ci ildə 211 nəfər Stalinqraddan, Rostovdan Rusyanın digər bölgələrindən Azərbaycana köçürülmüşdür.

1941-ci ildə sonlarında SSRİ XKS nəzdində köçürmə idarəsinin rəsine göndərilen məktubda Rusyanın ayrı-ayrı bölgələrindən 354 ailə Əli Bayramlı, Xaçmaz rayonlarında yerləşdirilmişdir. 1942-ci ildə Dağıstan'dan 900 ailə Azərbaycana köçürülmüşdür. Köçürünlər əsasən ruslar, ermənilər və Dağıstan'dan gələnlər idi. Xaricdə yaşayan ermənilərin Ermənistənə köçürülməsi fürsəti əldən verməyən ermənilər ilə də 1943-cü ildə üç böyük dövlətin (SSRİ, ABŞ, İngiltərə) iştirak etdiyi Tehran konfransı zamanı (28 noyabr-1 dekabr) əldə etdilər.

Konfrans ərefəsində hıylər erməni diasporunun rehbərleri ölkənin xarici işlər naziri V.M. Molotovla əlaqə yaratmış, xaricdə yaşayış ermənilərin Ermənistənə köçürülməsi üçün Sovet dövləti başçısının razılıq verməsini xahiş etmişlər. Molotov elə oradan Stalinle telefon danışığından sonra onun razılığını almışdır. Məkrli ermənilərə elə bu lazımdır. 1945-ci ildə aprelində dünya ermənilərinin patriarch-katalikosun müavini Georq (Çeorskiyan) ərize ilə Staline müraciət edərək dünya ermənilərinin dini mərkəzi olan Eçmiədzin monastırının fealiyyətine icazə verməsi razılıq istəyir.

Aprelin 19-da Stalin öz xətti ilə "raziyam" yazandan sonra SSRİ XKS 1945-ci ildə noyabrın 21-də xüsusi qərarında xaricdən ermənilərin gəlmesinə razılığını bildirmişdir. 1946-ci ildə yanварında 130 min erməni Ermənistənə köçmek üçün Moskvaya müraciət edir. Artıq 1946-ci ildə Suriya, Yunanistan, Livan, İran, Bolqarıstan və Ruminiyadan 50,9 min nəfər, 1947-ci ildə Fələstin, Fransa, ABŞ, Yunanistan, Misir

və Livadan 35,4 min erməni Ermənistən torpaqlarında yerləşdirilir (Vəliyev. I. Muxtarov, K. Hüseynov. F. Deportasiya. Azərbaycanlıların Ermənistən ərazisindəki tarixi-ətnik torpaqlarından deportasiyası. Bakı, 1998).

Bununla kifayətlənməyən ermənilər və Ermənistən KP MK-nin birinci katibi Q. Arutjunov yaranmış vəziyyəti əldən verməyərək 100 min azərbaycanlı əhalinin Azərbaycana köçürülməsinə Stalinin razılıq verməsini xahiş edir. A. Mikoyanın canfəşanlığının nəticəsində erməni lobbyi azəri-türklərin yaşadıqları dədəbaba yurdlarından Azərbaycanın Kür-Araz ovalığına köçürülməsi üçün zəmin hazırlanmasına nail oldu. 1945-ci il oktyabr 20-də SSRİ XKS 2264 sayılı qərar qəbul etmişdir. Bu azmış kim? Q. Arutjunov 1945-ci ildə 28 noyabrında Dağlıq Qarabağın Ermənistənə birləşdirilməsi təklifini ÜK/b PMK-nin sərəncamına verdi.

I. Stalin həmin məktubu Malenkova, o isə öz növbəsində cavab üçün onu Azərbaycan rəhbərliyinə göndərdi ki, Ermənistən K/b PMK-nin təklifinə öz münasibətini bildirsin. Azərbaycan hökuməti 1945-ci il dekabrın 10-da 330 sayılı sənədə göndərilən cavabında erməni hökumətinin irəli sürdüyü bütün iddialarının əsassız olduğunu gösterdi. M. Bağırov qeyd etmişdi ki, Dağlıq Qarabağın ərazisində Qarabağ xanlığının ərazisində olmuşdur və xanlığın mərkəzi de Pənahabad /Şuşa/ idi. Bu qala Qarabağ xanı Pənah xan tərəfindən tikilmişdir.

1826-ci ildə bu xanlıq çar Rusiyasına birləşdirildikdən sonra indiki DQMVi-nin ərazisi Yelizovetpol quberniyasının Şuşa, Cavanşir, Qaryagın (indiki Füzuli) və Qubadlı qəzalarının tərkibində idi. 1918-1920-ci illərdə bütün Qarabağ ərazisində mərkəz Şuşa olmaqla Qarabağ general-qubernatorluğu təşkil edildi. Daşnak bandaları Şuşa və digər şəhərləri dağıdıb oda qərq etdilər. 1923-cü ildə Qarabağın dağlıq hissəsinin - ermənilərin çox olduğu yerin Ermənistənə birləşdirilməsi məsəlesi ortaya atıldı. Bu ərazidən Ermənistənə ümumi əlaqəsi olmadığına və bura Qubadlı, Laçın, Kelbacər, Dəstəfur rayonları ile ayrı olduğuna, burada əhalisi azərbaycanlılardan ibarət olduğuna görə Azərbaycan MİK-nin 1923-cü il 7 iyul tarixli dekreti ilə mərkəz Xankəndi olmaqla DQMVi yaradıldı. Dağlıq Qarabağ ərazisi cəhətdən Ermənistənə heç vaxt yaxın olmayıb. M. Bağırov ÜK/b PMK-nin general-qubernatorluğu təşkil edildi. Daşnak bandaları Şuşa və digər şəhərləri dağıdıb oda qərq etdilər. 1923-cü ildə Qarabağın dağlıq hissəsinin - ermənilərin çox olduğu yerin Ermənistənə birləşdirilməsi məsəlesi ortaya atıldı. Bu ərazidən Ermənistənə ümumi əlaqəsi olmadığına və bura Qubadlı, Laçın, Kelbacər, Dəstəfur rayonları ile ayrı olduğuna, burada əhalisi azərbaycanlılardan ibarət olduğuna görə Azərbaycan MİK-nin 1923-cü il 7 iyul tarixli dekreti ilə mərkəz Xankəndi olmaqla DQMVi yaradıldı. Dağlıq Qarabağ ərazisi cəhətdən Ermənistənə heç vaxt yaxın olmayıb. M. Bağırov ÜK/b PMK-nin general-qubernatorluğu təşkil edildi. Daşnak bandaları Şuşa və digər şəhərləri dağıdıb oda qərq etdilər. 1923-cü ildə Qarabağın dağlıq hissəsinin - ermənilərin çox olduğu yerin Ermənistənə birləşdirilməsi məsəlesi ortaya atıldı. Bu ərazidən Ermənistənə ümumi əlaqəsi olmadığına və bura Qubadlı, Laçın, Kelbacər, Dəstəfur rayonları ile ayrı olduğuna, burada əhalisi azərbaycanlılardan ibarət olduğuna görə Azərbaycan MİK-nin 1923-cü il 7 iyul tarixli dekreti ilə mərkəz Xankəndi olmaqla DQMVi yaradıldı. Dağlıq Qarabağ ərazisi cəhətdən Ermənistənə heç vaxt yaxın olmayıb. M. Bağırov ÜK/b PMK-nin general-qubernatorluğu təşkil edildi. Daşnak bandaları Şuşa və digər şəhərləri dağıdıb oda qərq etdilər. 1923-cü ildə Qarabağın dağlıq hissəsinin - ermənilərin çox olduğu yerin Ermənistənə birləşdirilməsi məsəlesi ortaya atıldı. Bu ərazidən Ermənistənə ümumi əlaqəsi olmadığına və bura Qubadlı, Laçın, Kelbacər, Dəstəfur rayonları ile ayrı olduğuna, burada əhalisi azərbaycanlılardan ibarət olduğuna görə Azərbaycan MİK-nin 1923-cü il 7 iyul tarixli dekreti ilə mərkəz Xankəndi olmaqla DQMVi yaradıldı. Dağlıq Qarabağ ərazisi cəhətdən Ermənistənə heç vaxt yaxın olmayıb. M. Bağırov ÜK/b PMK-nin general-qubernatorluğu təşkil edildi. Daşnak bandaları Şuşa və digər şəhərləri dağıdıb oda qərq etdilər. 1923-cü ildə Qarabağın dağlıq hissəsinin - ermənilərin çox olduğu yerin Ermənistənə birləşdirilməsi məsəlesi ortaya atıldı. Bu ərazidən Ermənistənə ümumi əlaqəsi olmadığına və bura Qubadlı, Laçın, Kelbacər, Dəstəfur rayonları ile ayrı olduğuna, burada əhalisi azərbaycanlılardan ibarət olduğuna görə Azərbaycan MİK-nin 1923-cü il 7 iyul tarixli dekreti ilə mərkəz Xankəndi olmaqla DQMVi yaradıldı. Dağlıq Qarabağ ərazisi cəhətdən Ermənistənə heç vaxt yaxın olmayıb. M. Bağırov ÜK/b PMK-nin general-qubernatorluğu təşkil edildi. Daşnak bandaları Şuşa və digər şəhərləri dağıdıb oda qərq etdilər. 1923-cü ildə Qarabağın dağlıq hissəsinin - ermənilərin çox olduğu yerin Ermənistənə birləşdirilməsi məsəlesi ortaya atıldı. Bu ərazidən Ermənistənə ümumi əlaqəsi olmadığına və bura Qubadlı, Laçın, Kelbacər, Dəstəfur rayonları ile ayrı olduğuna, burada əhalisi azərbaycanlılardan ibarət olduğuna görə Azərbaycan MİK-nin 1923-cü il 7 iyul tarixli dekreti ilə mərkəz Xankəndi olmaqla DQMVi yaradıldı. Dağlıq Qarabağ ərazisi cəhətdən Ermənistənə heç vaxt yaxın olmayıb. M. Bağırov ÜK/b PMK-nin general-qubernatorluğu təşkil edildi. Daşnak bandaları Şuşa və digər şəhərləri dağıdıb oda qərq etdilər. 1923-cü ildə Qarabağın dağlıq hissəsinin - ermənilərin çox olduğu yerin Ermənistənə birləşdirilməsi məsəlesi ortaya atıldı. Bu ərazidən Ermənistənə ümumi əlaqəsi olmadığına və bura Qubadlı, Laçın, Kelbacər, Dəstəfur rayonları ile ayrı olduğuna, burada əhalisi azərbaycanlılardan ibarət olduğuna görə Azərbaycan MİK-nin 1923-cü il 7 iyul tarixli dekreti ilə mərkəz Xankəndi olmaqla DQMVi yaradıldı. Dağlıq Qarabağ ərazisi cəhətdən Ermənistənə heç vaxt yaxın olmayıb. M. Bağırov ÜK/b PMK-nin general-qubernatorluğu təşkil edildi. Daşnak bandaları Şuşa və digər şəhərləri dağıdıb oda qərq etdilər. 1923-cü ildə Qarabağın dağlıq hissəsinin - ermənilərin çox olduğu yerin Ermənistənə birləşdirilməsi məsəlesi ortaya atıldı. Bu ərazidən Ermənistənə ümumi əlaqəsi olmadığına və bura Qubadlı, Laçın, Kelbacər, Dəstəfur rayonları ile ayrı olduğuna, burada əhalisi azərbaycanlılardan ibarət olduğuna görə Azərbaycan MİK-nin 1923-cü il 7 iyul tarixli dekreti ilə mərkəz Xankəndi olmaqla DQMVi yaradıldı. Dağlıq Qarabağ ərazisi cəhətdən Ermənistənə heç vaxt yaxın olmayıb. M. Bağırov ÜK/b PMK-nin general-qubernatorluğu təşkil edildi. Daşnak bandaları Şuşa və digər şəhərləri dağıdıb oda qərq etdilər. 1923-cü ildə Qarabağın dağlıq hissəsinin - ermənilərin çox olduğu yerin Ermənistənə birləşdirilməsi məsəlesi ortaya atıldı. Bu ərazidən Ermənistənə ümumi əlaqəsi olmadığına və bura Qubadlı, Laçın, Kelbacər, Dəstəfur rayonları ile ayrı olduğuna, burada əhalisi azərbaycanlılardan ibarət olduğuna görə Azərbaycan MİK-nin 1923-cü il 7 iyul tarixli dekreti ilə mərkəz Xankəndi olmaqla DQMVi yaradıldı. Dağlıq Qarabağ ərazisi cəhətdən Ermənistənə heç vaxt yaxın olmayıb. M. Bağırov ÜK/b PMK-nin general-qubernatorluğu təşkil edildi. Daşnak bandaları Şuşa və digər şəhərləri dağıdıb oda qərq etdilər. 1923-cü ildə Qarabağın dağlıq hissəsinin - ermənilərin çox olduğu yerin Ermənistənə birləşdirilməsi məsəlesi ortaya atıldı. Bu ərazidən Ermənistənə ümumi əlaqəsi olmadığına və bura Qubadlı, Laçın, Kelbacər, Dəstəfur rayonları ile ayrı olduğuna, burada əhalisi azərbaycanlılardan ibarət olduğuna görə Azərbaycan MİK-nin 1923-cü il 7 iyul tarixli dekreti ilə mərkəz Xankəndi olmaqla DQMVi yaradıldı. Dağlıq Qarabağ ərazisi cəhətdən Ermənistənə heç vaxt yaxın olmayıb. M. Bağırov ÜK/b PMK-nin general-qubernatorluğu təşkil edildi. Daşnak bandaları Şuşa və digər şəhərləri dağıdıb oda qərq etdilər. 1923-cü